

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

НАТАЛІЯ ФІЛПЧУК,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ІРИНА БУДНІКЕВИЧ,

*кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті розглянуто детермінанти формування якості життя населення міста, виходячи із сучасних геоурбаністичних тенденцій в Україні. Здійснено класифікацію та визначено особливості факторів формування якості життя городян, ураховуючи специфіку потреб міського населення.

Ключові слова: *якість життя населення міста, фактори формування за змістом, за оцінками якості життя, за структурою якості життя, за напрямом впливу, за часом дії.*

Постановка проблеми. Вихід на новий (вищий) рівень життя в країні належить до числа головних проблем транзитивної економіки України, що зумовлює потребу пошуку ефективних шляхів підвищення якості життя її населення, а відтак зумовлює потребу у виявленні й визначенні факторів, що формують відповідну систему. Вирішення зазначеної проблеми має стати національною ідеєю України як держави, що прагне до соціально-орієнтованої економіки. Водночас сучасні геоурбаністичні тенденції в Україні (68,6 % населення - міське) [1] зумовлюють зміщення уваги науковців і практиків, коло наукових інтересів яких визначає проблематика якості життя, саме на рівень міста як основного середовища функціонування населення країни.

Аналіз останніх досліджень. Питанням дослідження факторів як рушійної сили процесу покращення якості життя (в основному населення регіону та сільської місцевості) в останні роки присвятили свої наукові праці зарубіжні та вітчизняні науковці Т. Матвеева, О. Федорченко, Л. Третьякова, В. Кондратов, І. Гукалова, Л. Ноздріна, Н. Пушкарьова. Водночас лише незначна кількість напрацювань стосується аспектів формування якості життя саме міського населення. Вищезазначене доводить нагальність сучасних наукових розробок, що стосуються питання детермінації якості життя представників міста як домінуючої форми поселення на території України. А виокремлення та визначення особливостей факторів формування якості життя населення міста дасть можливість виділити основні вектори впливу на процес підвищення останньої, обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення механізму управління якістю життя місцевими органами влади.

Виклад основного матеріалу. Формування якості життя населення відбувається під впливом низки факторів, якими більшість учених вважає умови,

рушійні сили та першопричини будь-яких процесів. Дослідники найрізноманітніших сфер знань наводять велику кількість тлумачень поняття "фактор". Із них, на наш погляд, Е. Алаєв дає одне з найкращих з точки зору розуміння ролі факторів в економіці: "Кожному процесу відповідає певна сила, сукупність сил, необхідних для його здійснення; звичайно, ці сили називають факторами" [2, с. 92-93]. І в тому ж джерелі: "Фактори, ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків, умови, що регулюють кількісні та якісні характеристики процесу, складають в сукупності механізм процесу" [Там само, с. 242-243].

За традиційною класифікацією фактори розглядаються в такому встановленому порядку: природно-, політико-, економіко- й соціально-географічне положення; природно-ресурсний потенціал; історичні фактори; демографічні фактори; економічні фактори; соціальні фактори; інфраструктурні фактори; екологічні фактори. Останнім часом науковці доповнюють їх перелік ще такими: споживчий фактор; фактори ринкової кон'юнктури; науково-технічного прогресу або інноваційного прогресу; суспільно-географічне положення, урбанізаційна структура, особливості економічної, фінансової та інформаційної глобалізації (І. Гукалова) [3].

Зазначимо, що універсальну класифікацію та перелік факторів формування якості життя населення розробити важко, оскільки ця категорія є складною і багатогранною та має властивість змінюватися із часом, оскільки змінюються матеріальні й духовні потреби населення міста. З огляду на це спробуємо запропонувати власну класифікацію факторів формування якості життя населення міста з урахуванням уже існуючих класифікацій та орієнтуємось на те, що вирішальним фактором є потреби населення. Адже вони мають чітко виражений місцевий характер, що зумовлюється етнічним складом населення, соціально-еко-

номічним розвитком міста, рівнем доходів, вартістю життя в місті тощо. Саме можливість їх реалізації впливає на самооцінку населення щодо задоволеності власним життям як у межах певної території (у нашому випадку - місті), так і в Україні загалом.

У зв'язку із цим пропонуємо розгляд факторів формування якості життя міського населення за такими класифікаційними ознаками: 1) за змістом (економічні, соціально-демографічні, медико-рекреаційні, природно-географічні, екологічні, релігійні, нормативно-правові, політичні, соціально-побутові, соціально-культурні, науково-технологічні, інформаційні); 2) за оцінками якості життя (об'єктивні, суб'єктивні); 3) за характером впливу (позитивні, негативні); 4) за структурою якості життя (якості населення; якості середовища проживання; якості дозвілля й відпочинку; якості функціонування); 5) за напрямком впливу (зовнішні, внутрішні); 6) за часом дії (постійні, тимчасові). Такий поділ факторів дозволить проаналізувати їх кризу призму сутності та внутрішніх особливостей їх впливу на формування якості життя населення в місті.

Розглянемо фактори в межах кожної з класифікаційних ознак, акцентуючи увагу на специфіці окремих із них саме для міського населення. Отже, **економічні фактори**, що формують першу із запропонованих нами груп, безперечно, суттєво впливають на формування якості життя населення міста, оскільки визначають спроможність міста до економічного росту та забезпечення його населенню гідних умов проживання. Економічними факторами, які визначають об'єктивну характеристику якості життя (рівень життя), на нашу думку, є індекс споживчих цін, рівень інфляції, інвестиції, страхування, інфраструктура міста, курс валюти, кредитування, доходи населення, рівень зайнятості тощо. Зазначимо, що окремі з перелічених факторів є базовими для визначення рівня життя. Однак між поняттями "рівень життя" та "якість життя" існує тісний взаємозв'язок: рівень життя обумовлює його якість. На думку, Ф. Узунова, рівень життя населення - це кількісна і якісна характеристики ступеня реалізації потреб життя людини, а якість життя - якісна характеристика ієрархії значення задоволення його компонентів [4]. Однак не в усіх випадках якість життя детермінується винятково його рівнем, оскільки багато в чому залежить власне від людини, її внутрішнього світу, ціннісних орієнтацій та мотивів [5, с. 91].

Акцентуємо особливу увагу на ролі таких взаємозалежних економічних факторів як зайнятість та доходи населення міста, якими, у свою чергу, визначається купівельна спроможність, а відтак і рівень життя його мешканців.

Головну роль у формуванні доходів населення відіграє саме його зайнятість, яка дає можливість людині своєю працею забезпечити гідні умови проживання в місті. Особливе значення відводиться якості зайнятості, метою якої є задоволення потреб та економічних інтересів як роботодавця, так і найманого працівника. Значною мірою вона диференціюється за розміром населених пунктів, оскільки в малих містечках є вузька сфера докладання праці та й заробітна плата нижча, ніж у районних та обласних центрах. Тобто малі містечка є монофункціональними, а великі - поліфункціональними для використання робочої сили. Також різною є якість життя для зайнятого і незайня-

того населення, оскільки визначається його споживчими та фінансовими можливостями.

Соціально-демографічні фактори (чисельність, соціальна, статеві-вікова та етнічна структура населення міста, міграційні процеси, освітній рівень населення, приналежність до релігійних конфесій, рівень народжуваності та смертності) впливають на рівень і тривалість життя населення міста, відповідають за відчуття благоустрою, тому їх можна віднести до одних із найбільш визначальних у формуванні якості життя населення міста. Зупинимось детальніше на специфіці окремих факторів.

Однією з найважливіших соціально-демографічних характеристик якості життя населення міста виступає його соціальна, статеві-вікова та етнічна структура, оскільки різним групам населення притаманне різне відчуття якості та економічної безпеки. Якщо розглядати соціальну структуру населення, то, безперечно, для дітей, працездатних осіб та осіб, які втратили працездатність, людей з обмеженими можливостями якість життя значно відрізнятиметься. Зокрема для останніх якість життя більшою мірою оцінюватиметься стосовно їхньої мобільності в життєвому просторі, можливості реалізувати себе й бути корисним для суспільства, здатності вільно пересуватися в межах території проживання, здобути освіту тощо, аніж матеріальними потребами. Ураховуючи те, що в більшості міст України житлові будинки, магазини, громадський транспорт тощо не обладнані спеціальними засобами для переміщення інвалідних візків та й інші проблеми людей з особливими потребами не розв'язуються належними чином, рівень якості життя цією категорією населення оцінюватиметься як негативний.

Від статево-вікової структури населення залежить не лише відтворення населення міста, якість трудових ресурсів, а й емоційне сприйняття якості життя, яке значно диференціюється для міських жителів у першу чергу за гендерною ознакою.

Зазначимо, що зміна вікової структури населення зумовлює трансформацію майнового та суспільного статусу, зміну в потребах та послугах. Так, у молодих людей сприйняття та оцінка якості життя детермінуватиметься здебільшого матеріальними чинниками, у літніх - домінуюча роль належатиме потребам реалізації в суспільстві, родині, хоча матеріальний фактор тут теж важливий (зокрема, треба обов'язково враховувати стабільність пенсійних виплат і можливість заощадження).

Щодо етнічної структури населення міста, варто наголосити на тому, що у кожній національності - своє бачення якості життя, яка детермінується звичками, традиціями, обрядами, віруваннями тощо. Відповідно, в поліетнічних містах процес формування якості життя набуває певної специфіки за рахунок дотичності та взаємопроникнення цінностей та потреб представників різних етнічних груп населення.

Міграційні процеси в місті відображають задоволеність населення роботою, умовами життя; відчуття комфорту, стабільності й упевненості в завтрашньому дні тощо. Тут можна говорити, що чим вищою є незадоволеність проживанням на певній території, тим вищим є рівень міграції населення.

Визначимо специфіку фактора освітнього рівня населення в місті при формуванні рівня якості його

життя: люди з неповною середньою освітою здебільшого оцінюють якість свого життя незадовільно чи дуже незадовільно, а з вищою (яких у міській місцевості значно більше) - задовільно й дуже задовільно. Це пояснюється закономірністю зіставлення рівня освіти та розміру заробітної плати [6].

Оскільки здоров'я є синтетичним індикатором якості, то в контексті нашого дослідження необхідним є вивчення **медико-рекреаційних факторів**. Серед таких ми виокремили забезпеченість населення міста лікарями та середнім медичним персоналом, медичну активність населення, зношеність обладнання медичних закладів, доступність та якість медичних послуг, рівень збалансованості попиту й пропозиції медичних послуг та наявність рекреаційних ресурсів і рекреаційної інфраструктури (сукупності відповідних споруд, будівель, систем і служб). Складні умови проживання в сучасному місті (з високою концентрацією підприємств, забрудненою атмосферою, шумом, інтенсивним пересуванням транспортних засобів) підвищують фактор ризику захворюваності людей та сповільнюють процес відновлення сил людини, тому роль медичних та рекреаційних чинників при формуванні та підвищенні якості життя є визначальною.

Група **природно-географічних факторів** формування якості життя на рівні міста має більшою мірою опосередкований характер впливу. Хоча природні умови (клімат, рельєф, геологічна будова), притаманні певній місцевості, формують середовище життєдіяльності населення, а відтак справляють вплив на якість його життя і, зокрема, здоров'я.

У свою чергу, природні умови посилюють дію **екологічних факторів**, які зумовлюються як процесами, що відбуваються в неживій природі, так і діяльністю людини. Незадовільний екологічний стан території стає причиною появи нових захворювань, збільшення кількості людей із вродженими вадами, підвищення смертності та зменшення народжуваності населення міста, відповідно, скорочується активний і здоровий період життєдіяльності. У цьому контексті слід виділити актуальні для сучасних міст проблеми інтенсивного забруднення повітря, негативної дії геомагнітних полів та браку якісної питної води.

Релігійні фактори - це рушійні сили якості життя населення, що пов'язані з впливом на людину релігійних цінностей. Останні дослідження американських та вітчизняних дослідників довели, що релігійні вірування позитивно впливають на якість життя, фізичне і психічне здоров'я людини [7; 8, с. 181] і безпосередньо залежать від частоти відвідувань релігійних закладів (регулярне щотижневе відвідування храму зменшує ризик передчасної смерті приблизно на 20 %). Важливо зазначити, що релігійний потенціал України значно поліпшується: лише за останні 5 років кількість релігійних організацій у країні зросла на 14 %) [9].

Нормативно-правові (податкове законодавство) та **політичні** (структура політичної влади міста) фактори характеризують рівень правової захищеності населення, наявність відповідного законодавства для регулювання діяльності фізичних та юридичних осіб і рівень політичної стабільності в Україні та її містах. Саме правова захищеність як одна з головних ознак демократичного суспільства має винятково важливе значення для підвищення якості життя городян.

Соціально-культурні фактори (соціальні групи, субкультури міста, базові цінності, переваги світосприйняття, поведінка, система поглядів, цінностей, моралі, звичок, стиль життя) мають яскраво виражену територіальну специфіку, відіграють важливу роль у формуванні саме суб'єктивної компоненти якості життя особливо для полінаціональних та густонаселених міст і формують відповідне середовище життєдіяльності.

Науково-технологічні фактори (рівень забезпеченості новітньою технікою, сучасними технологіями; передові наукові розробки) впливають на можливість якісного розвитку в першу чергу соціальної інфраструктури міста (сукупності матеріально-технічних засобів, призначених для забезпечення виконання функцій галузями соціальної сфери чи сфери суспільного життя, яка забезпечує створення умов для здійснення трудової, соціально-політичної, духовної та родинно-побутової діяльності людей) та її функціональних груп (розподілу й обміну, надання споживчих послуг, охорони здоров'я, формування суспільної свідомості та наукового світогляду, управління й охорони суспільного порядку) [10], що обумовлює створення сприятливих умов для всебічного розвитку людського потенціалу та умов життєдіяльності людей, гідного способу та відповідно якості життя різних верств населення міста.

До сукупності **соціально-побутових факторів** впливу на якість життя городян слід віднести житлово-побутові умови, сімейний стан, соціально-побутові взаємовідносини, адаптацію мешканців міста до соціально-побутових умов середовища, здатність виконувати побутову діяльність і/або залежність особи від допоміжних засобів, інших осіб, здатність до самообслуговування, самостійного пересування, орієнтації, спілкування.

Інформаційні фактори, що впливають на якість життя населення, значною мірою визначають психологічний стан індивіда та його сприйняття якості життя на певній території. Сюди, на нашу думку, слід віднести такі засоби отримання населенням інформації: засоби масової інформації (з них найбільшою мірою - телебачення та Інтернет) та реклама, завдяки яким населення має можливість оцінити та порівняти умови життєдіяльності в інших містах України та світу. І на основі цього сформувати власне бачення якості свого існування.

До того ж нові інформаційно-комунікаційні технології є визначальною частиною повсякденного життя городян, розвиток інформаційної інфраструктури впливає на спосіб життя людей, на рівень їхньої освіти й працевлаштування, а також на взаємодію уряду й громадянського суспільства, а відтак, на формування якості життя міського населення.

Реклама як актуальна форма комунікації при формуванні якості життя міського населення водночас може виступати чинником соціального напруження, тим самим знижуючи сприйняття населенням власного добробуту через неспроможність придбати наявний на ринку товар [11] та чинником підвищення купівельної активності, на основі якої підвищується самооцінка людини, відчуття самодостатності та приналежності до вищого соціального прошарку.

При дослідженні факторів якості життя міського населення вважаємо за доцільне згрупувати їх і за **структурою якості життя**. Тобто виділити фактори,

які впливають на якість населення, якість середовища проживання, дозвілля й відпочинку. Доцільність виокремлення саме таких інтегральних характеристик якості життя висвітлено нами в попередніх публікаціях [12].

Отже, **"якість населення"** як структурна компонента якості життя характеризується такими формуючими факторами: стан здоров'я; рівень освіти; політична й економічна освіченість; етнічно-соціальний склад населення міста; демографічна характеристика населення (смертність, народжуваність, тривалість життя тощо); професійна структура населення; інтелектуальний потенціал; зайнятість; продуктивність праці; рівень культури.

"Якість середовища проживання" (друга компонента) містить декілька підсистем, що впливають на простір існування людини, і визначається факторами економічного, соціального, екологічного, політико-правового, інвестиційного, інформаційного, фінансового, природно-кліматичного, побутового середовища.

"Якість середовища проживання" характеризується такими чинниками: природно-кліматичними умовами середовища; розвитком соціальної інфраструктури (освіта, охорона здоров'я, житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт і зв'язок, культура, побутове обслуговування, заклади харчування); розвитком виробничої інфраструктури (торгівля, кредитно-фінансова сфера, галузь ділових послуг, що включає інформаційні, консультаційні послуги); житлових умов; рівнем фінансового забезпечення (обсяг інвестицій, виконання регіонального бюджету); рівнем безпеки в місті (економічна, інформаційна; наявність наркоманії та злочинності); економічним розвитком міста.

Третя інтегральна характеристика - **"якість функціонування"** включає якість трудової, суспільної та родинно-побутової діяльності городян та відповідні чинники (оплата праці; умови праці; підготовка кадрів; виробничий травматизм; рівень професійних захворювань; соціальні гарантії і соціальні блага; матеріально-технічна база; рівень зношеності основних засобів місцевих господарств; екологічність робочих місць; психологічний клімат серед економічно активного населення; політична, релігійна і творча активність міського населення; рівень задоволення потреби в їжі, одязі, житлі, побутовій техніці, легкових автомобілях; санітарно-гігієнічні умови проживання; умови виховання дітей тощо.

"Якість дозвілля й відпочинку" (четверту компоненту) детермінують фактори розвиненості рекреаційної інфраструктури міста; інфраструктури соціально-культурних та розважальних закладів; наявності та якості рекреаційних ресурсів; наявності центрів дозвілля (розважальні парки).

Наголосимо на тому, що аналіз факторів у такому контексті дасть змогу виділяти ту ланку якості життя населення, вплив якої за певних умов є незначним, його потрібно посилювати для підвищення якості життя населення в місті.

Більшість науковців наголошують на об'єктивному та суб'єктивному аспекті якості життя, кожен із них характеризується своєю системою параметрів [5, с. 169-179]. На думку С. Сарайкіної, об'єктивна модель визначає якість життя як результат комбінацій різних ста-

тистичних показників, а суб'єктивна модель ґрунтується на твердженні, що значення якості життя відображене в суб'єктивних відчуттях індивідів, які формуються на основі рівня системного розвитку індивіда, його життєвого досвіду, емоційного стану тощо [13]. У зв'язку із цим ми виділили фактори, які впливають на формування суб'єктивної оцінки та об'єктивної оцінки якості життя (категорія "рівень життя").

Об'єктивними факторами доцільно вважати рівень споживання основних продуктів харчування, забезпечення медичними й освітніми послугами, стан навколишнього середовища, релігійну та політичну свободу тощо. **Суб'єктивні фактори** в основному впливають на якість людини й оцінку нею власного самопочуття й добробуту. На нашу думку, такими, зокрема, виступають індивідуально-психологічні особливості людини, соціальне виховання, спадковість тощо.

За напрямом впливу фактори формування якості життя населення міста поділяються на внутрішні та зовнішні. Характерні особливості та параметри окремого міста, що визначають формування якості життя населення належать до **внутрішніх факторів**. Такими слід вважати економічний, природно-ресурсний, фінансовий, екологічний, демографічний потенціал міста.

Так, економічний потенціал міста можна характеризувати на основі сукупної здатності господарського комплексу міста виробляти продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевезення вантажів, надавати необхідні послуги населенню. Визначається він досягненнями науки й техніки, обсягом виробничих потужностей, наявністю транспортних засобів, економічно активного населення, якістю їх професійної підготовки, ступенем розвитку сфери обслуговування населення та ін. [14, с. 72]. Тобто характеризує можливість економіки міста створювати матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти різноманітні потреби населення. Рівень фінансових можливостей та рівень споживання товарів і послуг визначатимуть якість життя населення в місті.

Природно-ресурсний потенціал включає наявність на території міста всіх видів природних ресурсів, спроможних забезпечити належний рівень його господарської діяльності, можливість для населення покращити стан здоров'я тощо.

Фінансові відносини, які виникають задля забезпечення належних умов проживання жителів та економічного розвитку їхнього міста можна трактувати як фінансово-кредитної системи, фінансові кошти населення міста, міський бюджет, грошові фонди підприємств та інвестиції.

Роль екології у формуванні якості життя населення є доволі значною. Адже від її стану (міра забруднення та рекреаційні можливості - екологічний потенціал) залежить рівень здоров'я населення, а також інвестиційна привабливість міста. Від екологічної ж ситуації залежить не лише добробут його населення і якість навколишнього середовища, а й здатність міста до нарощування економічного потенціалу.

Демографічний потенціал міста - це можливості відтворення населення та розвитку людини. Він характеризується кількістю населення, його структурою, територіальними можливостями залучення до вироб-

ництва його активної частини, що визначає трудовий потенціал міста. Тобто можна говорити, що він є важливою умовою розвитку міста, від якої залежить підвищення рівня життя населення.

До **зовнішніх факторів** найчастіше відносять ті, які впливають на формування якості життя населення міста внаслідок демографічних, соціальних, економічних, політичних, правових, екологічних змін у суміжних територіях та державі.

За характерологічною ознакою фактори можна класифікувати як чинники позитивного та негативно-го впливу. Звичайно ті, що створюють сприятливі умови в місті для існування населення, належать до **позитивних** (зростання доходів; позитивні тенденції в соціально-економічному розвитку; розвинена виробнича, транспортна, фінансова та соціальна інфраструктура міста).

Фактори негативного впливу - це фактори, які за відповідних умов та в певні періоди негативно впливають на формування якості життя населення в місті, тобто знижують рівень життя населення та викликають зростання настроїв незадоволеності життям у межах певної території. До них, на наш погляд, належать: економічна криза, інтенсивне забруднення навколишнього середовища, неефективна соціальна політика, заборгованість із виплати заробітної плати, зростання місцевого безробіття, поширення наркоманії та алкоголізму тощо.

Залежно від терміну дії фактори формування якості життя можна поділити на постійні й тимчасові. Дія **постійних факторів** є безперервною. Такими є географічне положення міста, його інфраструктура, етнічна структура населення тощо. **Тимчасові фактори** натомість мають періодичний характер впливу й можуть досить часто виникати залежно від економічної чи політичної ситуації як у місті, так і в країні. Сюди можна зарахувати інфляцію, курс валюти, політичні вибори, епідемії хвороб тощо.

Висновки

Отже, детермінуючі чинники якості життя міського населення нами класифіковано за критерієм змістовності, аспектами оцінки, характером і напрямом впливу, часом дії та інтегральними компонентами досліджуваного явища. Запропонована класифікація та деталізація факторів дасть змогу глибше дослідити та оцінити їх комплексний вплив на формування якості життя населення, а це, у свою чергу, може створити підґрунтя для побудови ефективної системи управління останньою на рівні міста. Водночас, беручи до уваги тенденції структурного та декомпозиційного аналізу якості життя, завданням подальших своїх наукових праць бачимо дослідження особливостей суб'єктивної компоненти якості життя городян та факторів її формування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Населення України // Вікіпедія - вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/01.08.10>.

2. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. - М. : Изд-во "Мысль", 1983. - 350 с.

3. Гукалова І. В. Якість життя населення України: теоретико-методологічні основи суспільно-географічного дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. географ. наук : спец. 11.00.02 - "Економічна та соціальна географія" / І. В. Гукалова. - К., 2008. - 42 с.

4. Узунов Ф. В. Оцінка рівня та якості життя населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 - "Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика" / Ф. В. Узунов. - Харків, 2004. - 19 с.

5. Лига М. Б. Качество жизни как основа социальной безопасности / М. Б. Лига ; [под. ред. М. В. Константинова]. - М. : Гардарики, 2006. - 223 с.

6. Яновский Л. М. Качество жизни: зависимость от инвестиций в образование / Л. М. Яновский, И. В. Малов // Качество инновационного образования. - 2005. - № 1. - С. 8-10 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.quality-journal.ru/data/article/169/files/a2.pdf>.

7. Вера повышает качество жизни [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.gen.su/node/6019>.

8. Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз і прогноз : [монографія] / Л. Т. Шевчук. - Львів : НАН України, Ін-т регіональних досліджень, 2003. - 489 с.

9. Українське суспільство залишається поліконфесійним // Релігійно-інформаційна служба України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/txt/doc/02042009/brosh.pdf> (8.03.10).

10. Поленкова М. В. Фактори формування і розвитку соціальної інфраструктури міста / М. В. Поленкова [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2010_41/20.htm.

11. Набруско І. Ю. Вплив реклами на образ споживання: українські реалії / І. Ю. Набруско [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_17/Nabrusko.doc.

12. Парфенова Н. В. Структурні особливості якості життя населення / Н. В. Парфенова // Розвиток національної економіки в умовах євроатлантичної інтеграції та світової фінансової кризи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів. - Чернівці : Яворський С. Н., 2009. - С. 323-324.

13. Сарайкина С. В. Качество жизни населения как важнейшая категория социально-экономической географии / С. В. Сарайкина [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://geoeko.mrsu.ru/2007-1/text/g08.pdf>.

14. Регіональна економіка : словник-довідник / [Богород О. Д., Тевелєв О. М., Падалка В. М., Підмогильний М. В.]. - К. : Мысль, 2004. - 421 с.

© Н. Філіпчук, І. Буднікевич